

Sosialt entreprenørskap er en form for næringsvirksomhet som første gang ble omtalt på 1980-tallet. De siste årene har interessen for denne typen virksomhet økt kraftig internasjonalt, men Norge er fortsatt i en tidlig fase. Tanken bak sosialt entreprenørskap er å kombinere samfunnsnyttige formål med løsninger fra kommersielle bedrifter. De sosiale entreprenørene beveger seg på kryss og tvers av skillelinjene i det norske samfunnet, drevet av hva som best tjener det sosiale formålet med virksomheten.

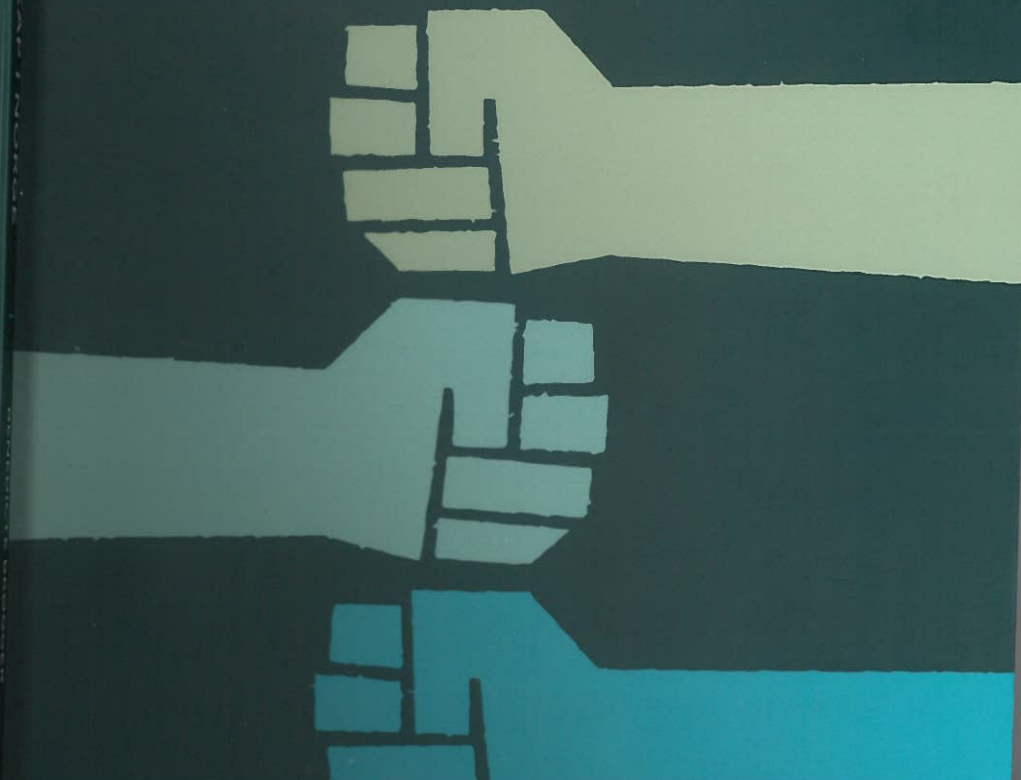
Dette er en flerfaglig bok, hvor forfatteren trekker på litteratur fra antropologi, økonomi, kulturstudier, entreprenørskapsstudier og statsvitenskap. Den introduserer sentrale begreper innenfor sosialt entreprenørskap og viser hvilke teorier og miljøer de har sitt utspring i. Boken gir innsikt i feltet gjennom praktiske eksempler og bidrar til både oppklaring og tydeliggjøring for de som ønsker å vite mer om hvordan sosialt entreprenørskap virker; hvordan tid og penger kan investeres, og hvordan offentlige reguleringer kan hjelpe til å utvikle feltet. Utgivelsen henvender seg til alle som har interesse for både bedriftsutvikling og samfunnsutvikling, og er også aktuell innen fag som antropologi, økonomi, kulturstudier, entreprenørskapsstudier og statsvitenskap.

Benedicte Brøgger er antropolog og forsker. Hun er ansatt på BI og har i over 20 år forsket på forholdet mellom bedrift og samfunn i ulike økonomiske systemer. Hun er en av svært få forskere som har engasjert seg i å forstå sosialt entreprenørskap i Norge, og har studert feltet siden 2006.

Sosialt entreprenørskap i Norge er en fagfelleurdert vitenskapelig monografi.

SOSIALT ENTREPRENØRSKAP I NORGE

BENEDICTE BRØGGER

© CAPPELEN DAMM AS, Oslo, 2017

ISBN 978-82-02-39474-5

1. utgave, 1. opplag 2017

Materialet i denne publikasjonen er omfattet av åndsverklovens bestemmelser. Uten særskilt avtale med Cappelen Damm AS er enhver eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring bare tillatt i den utstrekning det er hjemlet i lov eller tillatt gjennom avtale med Kopinor, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

Omslagsdesign: Anders Svendsen/ Tonic Design AS

Sats: Laboremus Oslo AS

Trykk: AiT Bjerch AS

www.cda.no

akademisk@cappelendam.no

Forord

Tema for denne boken er hvordan sosiale entreprenører endrer den økonomiske kulturen i Norge. Boken retter seg mot de som har interesse for bedriftsutvikling, og de som har interesse for samfunnsutvikling. Når det gjelder sosialt entreprenørskap går nemlig bedrift og samfunn hånd i hånd.

Dette samspillet er svært spesialisert. For å fremstille det har jeg løpende prøvd å balansere to hensyn. Ett hensyn er balansen mellom samfunnsteori og økonomisk teori. Det andre har vært å gi en lesbar fremstilling av et dynamisk nytt miljø. Hvordan balansen har lyktes er noe av det jeg er mest spent på å høre fra leserne.

Når det gjelder teorier har det vært nødvendig å gripe til både samfunnsfaglige og bedriftsøkonomiske begreper og modeller. I samfunnsfag flest er det lite rom for det som er bedriftsøkonomiens fremste studieobjekt – bedrifter. I bedriftsøkonomi er det ikke rom for stort annet. Løsningen har derfor vært å løfte begreper og logikker ut fra sine plasser i eksisterende teori, og bruke dem med respekt i denne nye sammenhengen som boken skaper. Fremstillingen har nødvendigvis tatt form av «bricolage», en mosaikk av nøyte samstemte teoretiske elementer. Boken gir et kritisk blikk på økonomiske teorier, både de akademiske og hverdagsteoriene.

Når det gjelder empiri er det et faktum at miljøet av sosiale entreprenører i Norge er uoversiktlig, favner bredt og er svært inkluderende. Poenget har vært å gi en fremstilling som ikke reduserer dette mangfoldet til noe entydig og enhetlig. Løsningen ble derfor å sammenligne forretningsmodellene til tre sosiale entreprenører for å vise både likhetene og variasjonene.

Boken hadde ikke blitt til uten hjelp og støtte fra mange hold. Den er i seg selv et sosialt produkt. Ikke alle som har bidratt kan nevnes ved navn, men noen anledninger og personer fortjener å bli takket direkte.

Den første offentlige presentasjonen av hovedlinjene i boken ble gitt på Scandinavian Critical Theory Round Table no. 3, ved Universitetet i Oslo høsten 2011. En engasjert, men skeptisk forsamling ble sporen til å skrive en hel bok om emnet. Takk til dere som bidro der, kanskje er det klarere nå.

eller det sosiale området. Det begynner også å komme investorer som tenker trippel bunnlinje, og noen fond hvor prisen på kapital er lavere for investeringer som har sosiale og miljømessige formål enn slike som kun har kommersielle formål. Dette er også tema i en annen beslektet bevegelse som har kommet lenger, nemlig bedriftsetikkbevegelsen og regler og rutiner for etiske investeringer. Dette trekker på et annet fagfelt, etikk og filosofi, som ikke i hovedsak har et sosialt formål, så her går det en grense for hva som omfattes av den sosiale vendingen.

Sosial rettferdighet

En annen viktig kraft for å få bedrifter til å ta samfunnsansvar er knyttet til spørsmål om menneskerettigheter, lønn- og arbeidsforhold, industrielt demokrati og medvirkning. På dette området har ILO, EU og OECD spilt ulike, men viktige roller (Hohnen, 2008). Dette er altså større institusjonelle aktører enn de små, illsinte aksjonsgruppene som var mange bedriftslederes første møte med samfunnsansvarskrav.

En annen sterk kraft har vært organisasjoner som har arbeidet for å stoppe rovdrift på ressurser i konkrete bransjer og land. Uttrykk som «bloddiamanter» og «konfliktgull» er et resultat av denne innsatsen (Bieri, 2010; Haufler, 2009). Dette er produkter som det har kostet blod å produsere, og som har vært premier i voldelige konflikter som har lagt samfunn og natur øde. Internasjonale regler for omsetning av diamanter og gull har da også langsomt kommet på plass.

Når det gjelder ansattes rettigheter, står den internasjonale arbeidstakerorganisasjonen ILO (International Labour Organisation) i spissen med sitt utrettelige arbeid for arbeidstakeres rettigheter. Mens organisasjonen lenge lå på en konfrontasjonslinje mot bedriftseiere og -ledere, har det også skjedd mye for å utvikle det som kalles sosial dialog, hvor partene i arbeidslivet, frivillige organisasjoner og myndigheter sammen bereder grunnen for senere forhandlinger ved å bli enige om spilleregler og bli kjent.

Også i EU (European Union) har man jobbet med samfunnsansvar. Unionen finansierer forskning, den har utviklet egne retningslinjer og et eget stakeholderforum/forum for interessegrupper og den har vært en pådriver for å få nasjonale reguleringer på plass (<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=331&newsId=1012&furtherNews=yes>).

OECD (Organisasjonen for økonomisk utvikling og samarbeid) har laget retningslinjer for multinasjonale selskapers bidrag til åpenhet om investeringer og til økonomisk og politisk utvikling i de land de opererer i (<http://mneguidelines.oecd.org/guidelines/>).

Menneskerettighetspaktene

Bedrifters aktiviteter mange steder fører til og er basert på sosial urettferdighet. Initiativene for å motvirke dette har engasjert de beste politiske hodene i mange av organisasjonene og institusjonene. En konstant i dette arbeidet er FNs innsats for å opprettholde og forsvare menneskerettighetene. Når det gjelder hva som kan forventes av bedrifter, har det tatt flere år og mange komiteers arbeid å utvikle noen konsistente prinsipper. Man har etter hvert landet i videreføringen av det såkalte «Protect, respect, remedy»-rammeverket for menneskerettigheter. Dette er basert på en arbeidsdeling hvor stater skal beskytte innbyggerne mot brudd på menneskerettigheter, bedrifter skal respektere menneskerettighetene, og ofrene for brudd på menneskerettighetene skal få oppreisning. Prinsippet er altså at bedrifter skal passe på sin virksomhet, men at de ikke har noe allment ansvar for sosial rettferdighet i et land. De kan og bør likevel inkludere sosiale konsekvenser i sitt risikoarbeid. De skal vise «tilstrekkelig aktsomhet» (due diligence) også når det gjelder menneskerettigheter ved en investering eller et oppkjøp (M. B. Taylor, Thompson, & Ramasastry, 2010).

Et annet initiativ som FN står bak er «Global Compact». Det er et «compact», altså en felles pakt om 10 grunnprinsipper som stater forplikter seg til å respektere (se nedenfor).

FNs Global Compacts ti prinsipper

Menneskerettigheter

- Prinsipp nr. 1 Bedrifter skal støtte og respektere vern om internasjonalt anerkjente menneskerettigheter og
- Prinsipp nr. 2 påse at de ikke medvirker til brudd på menneskerettighetene.

Standarder for arbeidslivet

- Prinsipp nr. 3 Bedrifter skal holde organisasjonsfriheten i hevd og sikre at retten til å føre kollektive forhandlinger anerkjennes i praksis,
- Prinsipp nr. 4 sikre at alle former for tvangsarbeid avskaffes,
- Prinsipp nr. 5 sikre at barnarbeid reelt avskaffes, og
- Prinsipp nr. 6 sikre at diskriminering i arbeidslivet avskaffes.

Miljø

- Prinsipp nr. 7 Bedrifter skal støtte en føre-var-tilnærming til miljøutfordringer,
- Prinsipp nr. 8 ta initiativ til fremme av økt miljøansvar, og
- Prinsipp nr. 9 oppmuntre til utvikling og spredning av miljøvennlig teknologi.

Bekjempelse av korrupsjon

Prinsipp nr. 10 Bedrifter skal bekjempe enhver form for korrupsjon, herunder utpressing og bestikkelser.

(www.regjeringen.no)

The Global Compact har i dag rundt 120 000 støttespillere fra 145 land. I Norge organiseres nettverket av Utenriksdepartementet, med representasjon fra næringsliv, det sivile samfunn, politiske myndigheter og akademia. Deltagerne møtes regelmessig for å utrede og samtale om problemer og løsninger, som et slags mini-FN på dette samfunnsansvarsområdet.

(OECD) som har 34 medlemsland, har også utviklet retningslinjer for ansvarlig næringsvirksomhet. De er basert blant annet på FNs «Global Compact-bud» og ISO 2600-standarden om Social Responsibility fra 2010. I de landene som har forpliktet seg til å følge dem, er det etablert egne nasjonale kontaktpunkter og en klageordning om bedrifter man mener bryter med retningslinjene.

Næringslivet har dessverre ikke vist seg tilliten verdig når det gjelder selvregulering. Det har derfor vært et behov for å gå opp sporene på nytt, og den jobben tar neppe slutt. I sin tid fantes det kun ett stort, internasjonalt selskap som oppførte seg som en egen stat. Det var det Britiske Ostindiakompani. I dag finnes det mange multinasjonale selskaper som har budsjetter større enn mange lands statsbudsjett. Denne situasjonen er ny, og vi er i en global brytningstid hvor det er mulig å finne nye, gode løsninger, men også å skape mye lidelse og nød for mange og ubegripelig rikdom for noen få. Derfor er samfunnsansvar så høyt på dagsorden. Perspektivet her i boken er nettopp at dette ikke er bedrifters oppgave, de har ikke vist seg tilliten verdig til å designe samfunn. Det er et politisk spørsmål og et spørsmål om offentlige reguleringer. I den grad vi har noe globalt eller internasjonalt institusjonelt apparat til å regulere bedrifters samfunnsansvar, utgjøres det av slike institusjoner, og det har vist seg å være langt fra nok. Mangelen på et koordinert og sanksjonerende globalt regulatorisk rammeverk er et stort problem.

Ny teori og trykk fra universiteter og forskningsprogrammer

Det har skjedd en del med økonomiske modellapparatet de siste par tiårene. En viktig innflytelse når det gjelder forståelsen av profittmaksimering og verdiskaping kommer fra «The capabilities approach», utviklet av den amerikanske rettsfilosofen Martha Nussbaum og den indisk-britiske økonomen Amartya Sen, både hver for seg og sammen (Robeyns, 2000). Disse forskernes analyse-

modeller har gjort det mulig å tenke økonomi på nye måter, og de har fått en utbredelse langt utenfor den smale fagdisiplin hvor de var ment å bidra. De har dermed gjort nytt kulturelt innhold mulig og gjort det mulig å se på de eksisterende økonomiske praksiser med nye øyne, også for ikke-fagfolk. De har først og fremst hatt betydning innen velferdsøkonomi og utviklingsøkonomi, i mindre grad innen klassiske markedsøkonomiske eller bedriftsøkonomiske modeller. Det er likevel tegn på at noe skjer når for eksempel bistandsorganisasjoner og departementer har begynt å vise interesse for bedriftsetableringer og utvikling av sunne, robuste markedsinstitusjoner som virkemiddel i bistandsarbeidet, og vi har fått modeller som kan bidra i dette arbeidet.

Amartya Sen stiller spørsmål ved begrepet nytteverdi som økonomisk målestokk og mener at moralske mål må gjenintroduceres i økonomiske modeller (Sen, 1999a, 1999b). Hans argumentasjon går som følger: Nyttverdi er et utilitaristisk prinsipp som krever at et valg må begrunnes ved å vise til at nytten ved å velge alternativ x er større enn nytten ved å velge alternativ y, gitt at alt annet er likt. Fordi begge er midler til å nå det samme målet, er alternativ x derfor bedre enn alternativ y. Sen påpekte at denne måten å tenke på, gjør at selve målet blir underordnet. Hans argumentasjon snur denne logikken på hodet. Han sier at vurdering av virkemidler ikke kan ses uavhengig av de målene de skal brukes til å nå. Valg av økonomiske virkemidler for å bygge en konsentrasjonsleir er forholdsvis likt det som kreves for å bygge et sykehus, men det er stor moralsk forskjell på å helbrede mennesker og å bruke dem som slavearbeidere.

Målestokken i utilitaristisk filosofi er enkelt sagt flest mulige goder for pengene. Det handlingsalternativet som gir flest goder for minst innsats, er dermed det moralsk beste. Dette igjen skaper frihetens problem, fordi en løsning som er god for én kan være dårlig for en annen. Den enkeltes frihet til selv å velge må derfor også tas med i beregningen. Alternativer som reduserer den samlede frihet er ikke gode, uansett hvor stor nytteverdi det måtte ha. Slavearbeid i konsentrasjonsleirer kan gi stor økonomisk gevinst – for noen, men er ikke et moralsk holdbart alternativ. Slikt er det grunnleggende enighet om blant økonomer, selv om regnestykkene er svært kompliserte og ingen helt blir enige om vektingen av kriteriene for å måle nytteverdi.

Sen, derimot, var ikke fornøyd med dette og gikk et skritt videre med begrepet «well-being freedom». I hans modell er frihetsgrad ikke bare målt i negative termer, som frihet fra å bli tvunget til å oppholde seg i en bestemt bygning, altså en innskrenking av friheten. Det må defineres positivt, ut fra hva den enkelte faktisk har mulighet og anledning til. Dette er hans nyvinning innen økonomisk teori, og dette fikk han nobelprisen i økonomi for i 1998 (eller mer